Gina NECULA

„SUBVERSIUNEA” CA STRATEGIE DE DISCREDITARE A CLIŞEULUI IDEOLOGIC ÎN DISCURSUL LITERAR

PRELIMINARII

Limbajul literar este diferit de cel comun şi pentru că finalitatea lui nu este aceea de a exersa competenţele limbii, ci aceea de a exprima cultura şi civilizaţia, pe care le poate modela. Limbajul standard are funcţie comunicativă obiectivă, iar cel literar vizează, pe lângă intelect, şi sensibilitatea, zone asupra cărora îşi exercită influenţa, exprimând esenţa unei gândiri şi fiind centrat pe funcţia estetică, cu atât mai mult cu cât viziunea unui scriitor este (sau trebuie să fie) unică; artistul nu este, la modul general şi obligatoriu, purtătorul de cuvânt al grupului social din care face parte, ci vocea unei conştiinţe.

Fenomenul extrem al apropierii literaturii de politic îl constituie literatura de factură ideologică (literatura de partid), în care determinismul devine constrângere. Arta şi cultura, în regimurile totalitare din fostul „lagăr socialist”, au fost transformate în instrumente de propagandă şi educare în spiritul ideologiei comuniste, conform tezelor şi directivelor leninisto-stalinisto-jdanoviste.

Fiecare domeniu de utilizare a limbii se caracterizează prin prezenţa unor grupări fixe de cuvinte care reapar întotdeauna organizate în aceeaşi structură, iar frecvenţa mare a acelorași combinaţii conduce la o stereotipie a exprimării.

Ca strategie retorică, clişeul serveşte atât pentru înregimentare politică, aşa cum arătam într-un articol anterior, dar şi pentru subminarea ideologiei de partid. Facem însă o distincţie între clişeul ca fapt de stil şi clişeul ca simplu stereotip de exprimare. Apelul la clişeu se poate face din lipsă de imaginaţie şi de mobilitate verbală, dar şi în scop parodic. Prin familiaritatea recunoaşterii, stereotipiile economisesc investiţia de energie intelectuală, favorizând rapiditatea enunţării şi a comprehensiunii fără să mai ţină cont de regulile contextuale, ci doar de cele cotextuale.

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

De obicei ideologia, atunci când se manifestă prin intermediul literaturii, se citeşte printre rânduri, este inclusă în substratul textului, echivalentă cu sensul şi semnificaţia operei literare. Literatura nu poate să existe ignorând în totalitate cadrul social politic, pentru că funcţiile ei sunt de a lumina, educa, civiliza, moraliza etc. În evoluţia literaturii apar însă şi momente când este privită ca formă de activism şi politizare. În astfel de cazuri, mesajul operei devine cod ideologic, iar codul ideologiei structurează orice text literar în conformitate cu necesităţile puterii politice.

Propuneam, într-un articol anterior*, o privire din direcţii diferite asupra clişeelor limbii de lemn care oscilează, în discursul literar, între doi poli: asumare şi recuzare. Asumarea, pe de o parte, presupune preluarea forţată a clişeului ca semn al înregimentării ideologice, iar recuzarea, pe de altă parte, înseamnă disimulare şi complicitate.

Prin vorbirea înţepenită în clişee, promovată de limba de lemn, se limitează experienţa lingvistică a vorbitorilor şi se îngreunează, astfel, accesul acestora la anumite idei care i-ar putea ajuta să aibă o percepţie corectă a realităţii. Limba de lemn comunistă îi obligă pe vorbitori la o competenţă lingvistică de tip epidictic în situaţii de contact cu oficialitatea, dar ceea ce e mult mai periculos este faptul că, prin utilizare foarte frecventă, tiparele limbii de lemn se impun tot mai mult (devenind firești parcă!) în viaţa publică, parazitând situaţiile de comunicare. În studiul de faţă ne propunem să urmărim modul în care, prin discursul literar, se încearcă colaborarea cu cititorul sensibil la falsitatea clişeului ideologic, participând, alături de autor, la subminarea lui.

De la politizarea şi ideologizarea literaturii, prin care se înţelege invadarea nediferenţiată, grosieră şi paralizantă a literaturii de sloganuri politice şi ideologice, se ajunge la literaturizarea politicului şi a ideologiei, ceea ce înseamnă a exprima aceleaşi sloganuri într-un mod mai voalat, într-un limbaj mai aproape de literatură. Tendinţa firească a literaturii este de a se debarasa de rigori artificiale şi exterioare.

Referindu-se la impactul ideologiei asupra literaturii, Eugen Negrici consideră că „nimic din ce se întâmplă în procesul unei literaturi dezvoltate sub guvernare totalitară nu are o explicaţie naturală. Direct sau indirect, totul este replică, reacţie, ripostă, repliere defensivă, disperată sau inventivă, stratagemă de supravieţuire” (*Un peisaj bizar, 11).*

În literatură posibilităţile semnificative şi comunicative se actualizează altfel decât în limbă, pentru că limba literară e un sistem de comunicare conotativ, cu acumulare diacronică, iar sintagmele au un plus semantic care le vine din contextele artistice precedente în care s-au actualizat.

CLIŞEUL. SUBVERSIUNE ŞI COMPLICITATE

Alături de asumarea conştientă a clişeului, determinată de dorinţa de înregimentare politică şi de frica de represalii, o altă posibilă atitudine faţă de clişeu este aceea de recuzare. Această atitudine presupune tratarea atentă a materia-

* „Limba Română”, nr. 1-2, 2008, p. 125-136.

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

lului limbii, astfel încât clişeul să nu scape nesancţionat. Cu alte cuvinte, prin recuzare înţelegem reacţia faţă de clişeu şi faţă de aspectele negative pe care acesta le presupune.

Michel Riffaterre, în *Producerea textului*, distinge două caracteristici fundamentale ale clişeului: expresivitatea puternică şi stabilă şi eficacitatea stilistică orientată. Expresivitatea puternică se argumentează prin aceea că stereotipul este un fapt de stil atât timp cât este reprezentat de metaforă, antiteză, hiperbolă. Eficacitatea stilistică a clişeului vine din faptul că o astfel de structură stilistică impune o lectură dublă, apreciind valoarea ei în text şi în raport cu alte texte. În acest fel, clişeul funcţionează ca un citat, ca o referinţă la texte enunţate anterior şi reclamă o lectură de tip intertextual.

Într-un text anticorpii manipulării sunt daţi de o lectură critică, pentru că pericolul manipulării este diminuat în cazul în care retorica locutorului întâlneşte o altă retorică, a interlocutorului, care are competenţa să intervină în „agonistica generalizată" a jocurilor de limbaj.

La Marin Preda, vocea lui Ilie Moromete se transformă într-o voce supratextuală atunci când atrage atenţia asupra pericolului pe care îl reprezintă îngrădirea libertăţii de exprimare.

„Unde mergem noi, domnule? Ce ajungem noi în situaţia când ţie nu-ţi mai pasă de nimeni şi faci ce vreai tu şi rostul meu pe lumea asta nu e decât să zic ce zici tu?" (Preda, *Moromeţii II*, p. 291).

Pericolul cel mai mare este acela al reproducerii unui singur discurs gata gândit, gata decorat cu „entuziasm muncitoresc", fără a mai simţi necesitatea exprimării opiniei şi experienţei personale. În astfel de cazuri, arta autentică are meritul de a refuza conştiinţa duplicitară, pentru că, după cum sublinia Vasile Şerban, „expresia artistică autentică nu este posibilă în afara libertăţii construcţiei artistice; cel mult ea se poate deghiza în pseudoopere" (Şerban, *Angajarea literară*, p. 123).

Scriitorii aveau ca alibi faţă de autorităţi faptul că Nicolae Ceauşescu însuşi supusese unor critici severe abuzurile săvârşite în perioada dinaintea venirii sale la putere (evident nu din convingere, ci din raţiuni politice), perioadă numită în mod frecvent de criticii literari (cu o formulă lansată de Marin Preda) „obsedantul deceniu".

Cuvintele „încărcate", cele care au valoarea unui întreg enunţ, chiar şi atunci când nu sunt introduse într-un context relevant, şi care poartă o judecată de valoare, spun, de obicei, mai mult decât indică sensul lor.

Exemplele oferite în continuare conţin cuvinte folosite articulat hotărât, articolul oferindu-le greutatea necesară pentru a se impune în mintea vorbitorilor ca „adevăruri" generale ce nu mai necesită un context anume, ele pot fi utilizate oricând pentru a da greutate mesajului.

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

„Dar am dus *munca* și am avut răbdare, și au început să vină, și nu era *reacțiunea* ca acum, era organizată cu bătăuși penetiști și dracu să-i ia care mai erau, că erau atâtea partide de te zăpăceai la cap, nu știai pe care să mai demaști…” (Preda, *Ferestre...*, p. 8).

„Acum știau ce era asta, *autocritica*, spre deosebire de primii ani, când le fusese mult mai greu [...] «Tovarăși, a gângăvit el, recunosc! Îmi fac critica și autocritica»” (Preda, *Moromeții II*, p. 317).

Astfel de cuvinte au rolul de a da greutate unui discurs demagogic. Există însă și situații în care ridicolul supraîncărcării semantice a unui cuvânt iese foarte ușor în evidență. Prin personajul său, Ilie Moromete, Preda ironizează cuvintele de acest gen, sugerând intenția de a le învăța când, de fapt, e vorba doar de mimarea acestui efort:

„Moromete surâdea: «Auzi, mă, Matei, ce zice lipoveanul ăsta, că tu și cu Giugudel (și l-a mai adăugat și pe Cârstache la rând) cică sunteți uneltele mele. Adică cum unelte?» (Era un cuvânt din ziare, prin care erau desemnați astfel acei țărani care continuau încă să fie în relații pașnice cu chiaburii, cuvânt necunoscut în sat, prin care erau desemnați cei cu stare.) Prin unelte, Moromete dădea de înțeles că se gândește la o furcă, o sapă, o greblă...” (Preda, *Moromeții II,* p. 124).

Problema de interpretare care apare în acest text este creată de polisemia cuvântului „unelte”, sensul mai vechi având o reprezentare mai concretă în mintea vorbitorului. Așadar, după cum sublinia și Rodica Zafiu, „clișeele provenite din metafore și metonimii sunt adesea iritante prin recurență, dar au avantajul accesibilității, al maximei comodități, manifestate deopotrivă în producerea și în receptarea textului. Există însă și o tendință de prețiozitate și de ostentare a efectului stilistic, care acumulează figuri semantice, ajungând să producă efecte de comic involuntar” (*Diversitate*, p. 53).

Prin aceste cuvinte „receptorului i se face o invitație de a participa la o operație intelectuală: el trebuie să găsească formula culturală. Este incitat, ca și în cazul cuvintelor încrucișate sau a concursurilor de cultură generală. Receptorul are ocazia să realizeze o performanță, să-și confirme apartenența la comunitatea culturală întărindu-și componenta pozitivă a identității” (Dâncu, *Retorica*, p. 147).

Augustin Buzura își bate joc necruțător de gândirea confuză și plină de clișee a activistului de partid, îi parodiază stilul cu o frenezie care ne face să înțelegem, de fapt, cât de mult îl detestă:

„Astăzi am profitat de faptul că este duminică și m-am dus în clinică să văd cine este tovarășa care a vorbit în limbi străine cu profesorul Cristian. Având acest scop nu m-am prezentat la munca voluntară ceea ce l-a făcut pe tov. președinte de bloc să mă interpreteze greșit: În primul rând că eu nu-s intelectual și nu manifest dispreț ca tov. dr. Dumitrescu care-și ceartă mereu copilul: Doctorul Dumitrescu trebuie să înțeleagă că sunt posibilități care se poate și posibilități care nu se poate. Când o să se afle că n-am fost la muncă voluntară aș vrea să se știe că era momentul propice să descopăr ce este cu tovarășa care se înțelege cu profesorul în limbi străine” (Buzura, *Orgolii*, p. 78).

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

Anormalitatea unei comunicări în tipare este surprinsă de Marin Preda în numeroase situaţii cum este şi următoarea, în care personajului din *Viaţa ca o pradă* i se sugerează de către Paul Georgescu să ia exemplul unui autor minor, Gheorghe Cristea, care scrisese nuvela *S-a spart satul*:

„[...] Autorul a văzut acest lucru just şi foarte important pentru noi, că ţărănimea nu e şi nu a fost vreodată omogenă. De acest adevăr va trebui să ţii seama şi dumneata, să te duci pe la ţară şi să vezi forţele în luptă.

Începeam să mă plictisesc. Fusesem pe la ţară şi nu văzusem nici un fel de forţe în luptă" (Preda, *Viaţa...*, p. 177).

Iese în evidenţă aici modul în care discursul se constituie prin repetarea mecanică a unor expresii „tăiate ca de bardă", care devin un semnal de alarmă pentru „închingarea limbii şi a gândirii" (Şerban, *Angajarea literară*, p. 123) în tiparele limbii de lemn. În faţa falsificării flagrante a realităţii sugerată de ideologie, scriitorul adoptă o atitudine demistificatoare. Ar fi însă nevoie de o atitudine critică faţă de materialul vorbirii, pentru a putea înlătura ceea ce e de prisos şi a păstra doar ceea ce este semnificativ pentru comunicarea unei idei, atitudine pe care puterea politică are tot interesul să nu o promoveze.

Aceeaşi reacţie negativă faţă de clişeu se întâlneşte şi la unele dintre personajele lui Sălcudeanu:

„Cuvintele efort, dăruire, sacrificiu, abnegaţie pe care le introdusese în discuţie nu numai că nu avură darul să-l convingă pe Visalon, dar îl şi supărară..." (Sălcudeanu, *Biblioteca...*, p. 139).

Cuvintele care supără sunt cele „introduse" în discuţie, aşadar cele care nu ar fi fost folosite în mod obişnuit, dar la care se apelează pentru ca reţeta să aibă succes, iar mesajul să nu fie interzis sau cenzurat.

Tatiana Slama-Cazacu atrage atenţia asupra faptului că „orice derogare (ignorare voită sau nu) de la cerinţa ca emiţătorul să ţină seama de cunoştinţele (contextul implicit) pe care le are sau nu receptorul înseamnă o deteriorare a comunicării, are loc o malversaţie a comunicării, chiar o măsluire a actului normal, leal de comunicare" (Slama-Cazacu, *Stratageme*, p. 79).

Într-un articol intitulat *Cuvinte şi expresii interzise*, Mioara Avram menţionează, printre formele de manifestare a dictaturii asupra limbii române, interdicţiile de vocabular, care probează teama pe care limba de lemn o manifestă faţă de conotaţii. Dintre cuvintele care fac chiar obiectul unui decret prezidenţial, prin care se interzice utilizarea lor, sunt şi formulele de adresare tradiţională şi de referire politicoasă la persoane cu termenii *domn*, *doamnă*, *domnişoară*.

Nefirescul exprimării este subliniat de jocul cu valorile polisemantice ale cuvintelor:

„Când intrasem prima oară în biroul lui cu hârtii şi începusem: «domnule Călugăru...», «Eu nu sunt domn cu dumneata», mă întrerupse el. «Tovarăşe Ion Călugăru...», «Eu nu sunt tovarăşul dumitale»..." (Preda, *Viaţa...*, p. 63).

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

Se atrage atenția, prin astfel de schimburi de replici, asupra faptului că polisemantismul este o trăsătură definitorie pentru comunicarea obișnuită, cuvintele limbii de lemn fiind în mare parte monosemantice.

Literatura manifestă un interes constant pentru a dejuca încercarea de „instituționalizare a sensurilor". Modul în care sunt construite replicile personajului Ilie Moromete indică o deosebită capacitate de adaptare la situațiile de comunicare. Folosind elemente din universul nou, personajul își intimidează interlocutorul prin abilitatea cu care mânuiește materialul verbal.

„– Ce s-arate, Cârstache? zise Moromete binevoitor. O să spună toți că alde Nae Marinescu a avut o atitudine provocatoare și că asta e! Rămaseră mirați de ultimele cuvinte ale lui Moromete (de unde știa el că așa o să spună?!) și câtva timp tăcură așteptând ca el să le explice în vreun fel ce însemna mai ales cuvântul provocatoare" (Preda, *Morometii II,* p. 292).

Contextul în care apare replica este eliptic, pentru că discursul ideologic este, de obicei, eliptic. Clișeele limbii de lemn nu necesită precizări contextuale, ele sunt investite cu autoritate de către puterea politică și, astfel, simpla lor prezență face ca vorbitorul să și le asume. Scriitorul sesizează aici importanța pe care o impune structura fixă în mintea vorbitorilor și, de aceea, introduce în discursul personajului elemente ale limbii de lemn, subliniind, în acest fel, faptul că, în contextul social la care se raportează, toate situațiile de comunicare care au intrat în uz prin repetare capătă obligatoriu și valoare de adevăr. În articolul cu titlul *Jocul periculos cu fetișurile și cu cuvintele fetișizate*, Stelian Dumistrăcel observă că „impactul cuvintelor asupra vieții și psihicului semenilor se prezintă ca una dintre constantele selectării expresiei lingvistice în proza lui Marin Preda". Reacția conlocutorilor lui Moromete, al căror „univers de așteptare" este cu totul altul față de cel propus, creează un context ironic ce subminează valoarea de adevăr a clișeului. În astfel de situații, Preda scoate în evidență modul în care vorbitorii sunt nevoiți să reînvețe să comunice, pentru a putea recunoaște tiparele „noii limbi".

Adunările de la „sfatul popular", instituite *ad-hoc* și provocate de conflicte minore, sunt ocazii de inoculare a clișeelor, multe dintre ele fără un referent precis în mintea vorbitorilor:

„Trebuia, tovarăși, în legătură cu atitudinea neîmpăciuitoristă a lui Nae Marinescu, chemat de la început plutonierul Moise Ion și mai cu vorbă bună, mai aplicându-i dictatura proletariatului ...Și aici se râsese în sală, ca de un lucru îndeobște cunoscut prin veselia lui, cum era dictatura aceasta când intervenea" (Preda, *Morometii II*, p. 305).

Analiza limbii de lemn arată cum se pierd progresiv obișnuințele limbii naturale. Vorbitorii sunt siliți să folosească în locul expresiilor cunoscute o combinație de sloganuri și trivialități cu conținut referențial vid. Astfel de clișee nu găsesc nicio reprezentare în mintea celor care le folosesc și de aceea se generează un mod mecanic de organizare a discursului.

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

Dialogul dintre Victor Petrini şi tatăl său subliniază agresivitatea limbii de lemn ce pătrunde în comunicarea de zi cu zi:

„– Uite, uzina are o bibliotecă, să te angajeze acolo, să te ocupi de ridicarea nivelului cultural al maselor (adăugă el cu ironie). [...]

– Numai că n-or să angajeze ei la ridicarea nivelului cultural al maselor un duşman de clasă şi dacă, din întâmplare, mă angajează unul, vine altul mai vigilent şi o să mă dea repede afară zicând că «m-am strecurat» în sânul clasei muncitoare, să fac şi să dreg.

– Ce să dregi?

– Acţiuni duşmănoase, chestii de-astea!" (Preda, *Cel mai iubit...*, II, p. 230).

Ceea ce se poate spune în foarte multe feluri e redus la câte un tipar care comunică informaţia într-un cadru deja familiar. Eugen Negrici e de părere că „dacă nu comunică, acest limbaj exprimă, în fapt, o stare, se constituie ca o etichetă a însăşi inerţiei" (Negrici, *Clişeul*, p. 160). La temelia vieţii lungi a clişeului stă „disconfortul luării la cunoştinţă a individualităţii, teama de individuaţie. Ruptura de indiferenţierea colectivă este şi va fi mereu privită dacă nu ca un păcat, cel puţin ca o eroare ameninţătoare" (idem, *Scurt istoric,* p. 365).

Prin intermediul personajelor conştiinţă din literatură se subliniază că nu doar cuvintele sunt private de sens, ci chiar sensul pe care l-ar putea avea ele nu merită să fie exprimat. Ştefan Pintea din *Feţele tăcerii*, de Augustin Buzura, exprimă îngrijorarea autorului în legătură cu faptul că meseria de ziarist impune şi conformarea la sistemul de formulare a ideilor impus de ideologie*:*

„Cine să te ştie când spui: Tovarăşul director Olteanu a declarat următoarele: «În cinstea zilei X, colectivul de muncitori, ingineri şi tehnicieni şi-a luat angajamentul să suplimenteze planul... În vederea acestei măreţe sarcini vom munci cu şi mai mult elan etc.»? Ce-ţi spune ţie 101,7 la sută? Dar: elan, dăruire, entuziasm, aceste cuvinte rare numai de mine rostite?" (Buzura, *Feţele...*, p. 9).

Sunt, în acest caz, structuri comunicative depăşite, dar vorbitorului îi vine uşor să apeleze la ele, deşi sistemul ideatic pe care îl slujesc este epuizat, iar ele nu mai stimulează emoţii proaspete, ci numai tipuri standard de reacţie „fiindcă în asemenea texte se uzează de sentimente stereotipe în expresii sclerozate" (Negrici, *Clişeul*, p. 141).

Valache, un personaj din *Marele singuratic*, cedează sub presiunea cuvintelor care îl condamnă şi se sinucide, iar fostul notar din Siliştea oferă un comentariu reparator:

„[...] nemaiputând suporta regimul nostru democrat-popular, domnul Valache şi-a pus capăt zilelor. Ce era cu cuvintele astea? Cine le născocise? Parcă erau scrise undeva!? Nu crezi?" (Preda, *Marele singuratic*, p. 112).

Enormul val de cuvinte mincinoase face ca omul obişnuit să piară sub tăişul lor: „Reacţia cea mai eficientă la clişeizarea limbajului este cea produsă din interior: percepţia suprasaturaţiei generează adesea parodii, determină reluarea

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

în cheie ironică a clișeelor și includerea lor în jocuri de cuvinte" (Zafiu, *Diversitate,* p. 64).

Se poate spune că declinul limbii are, în cazul limbii de lemn, cauze politice. În loc să fie un singur cuvânt, un verb devine frază în limbajul politic; se face apel la metafore tocite care nu mai evocă nimic, multe dintre ele fiind folosite fără a li se identifica referentul; cuvintele cu dicție pretențioasă sunt folosite pentru a masca un enunț banal și pentru a oferi notă științifică și solemnă comunicării, iar expresiile străine au rolul de a da senzația de profunzime. De fapt, cuvintele sunt abuzate chiar prin privarea de conținut.

CONCLUZII

În comunicarea obișnuită persoana vorbitoare primește din afară un anumit material pentru expresie și îl folosește apoi în forme care – chiar în cazul formulelor fixe – nu mai pot fi socotite identice cu acelea primite. Prin limba de lemn se urmărește tocmai anihilarea oricărei intenții de a modifica discursul totalitarist. Totuși literatura nu poate să ignore faptul că un tipar este încadrat în fraze a căror construcție aparține unui individ și de aceea ele nu scapă de nuanțarea impusă de ansamblul în care se află; chiar dacă cineva ar vorbi numai în șabloane de lungimea unor fraze, totuși acestea capătă fine nuanțe specifice, din pricina vocii, a intonației, a gesturilor sau a mimicii și sunt interpretate de interlocutor în funcție de împrejurarea în care se află vorbitorul. Posibilitatea de opțiune în cadrul unor limite convenționale alcătuiește tocmai baza stilului în exprimarea prin limbaj și, în consecință, prin opere ca cele menționate în lucrare, se încearcă „restabilirea demnității cuvintelor".

Limba de lemn nu este o invitație la reflectare numai pentru lingviști, ci și pentru scriitori. Atât timp cât limba suferă din cauza invaziei clișeelor și literatura este invadată de dogmă, la un moment dat, astfel încât devine imposibilă comunicarea unui mesaj literar autentic. În perioada comunistă, într-o etapă inițială, aspectul estetic ajunge să fie exclus din textul literar, iar exprimarea sentimentelor este considerată o formă de reacționarism. Apare însă ulterior și un alt tip de literatură al cărei autor este în permanență cu ochii pe cititor, îl invită pe acesta la decodarea subtextului ce propune, de fapt, o parodie a limbii de lemn. Excluzând patosul perioadei anterioare, literatura reintră în drepturi și își recapătă profunzimea. Trebuie remarcat însă că nu doar clișeul specific perioadei comuniste este obiectul parodiei pentru scriitori, ci orice formă de exprimare stereotipă care parazitează comunicarea, iar literatura recentă oferă numeroase exemple în această direcție.

Sintetizând aspectele evidențiate prin lucrările care au abordat fenomenul limbii de lemn, putem stabili că, în mare, mecanismul generării și funcționării ei este același oriunde în lume s-ar manifesta, iar diferențele sunt date doar de contextul social-politic de moment. Limba de lemn este, de fapt, un subsistem al unei limbi, reprezentat fiind mai ales de elemente lexicale, dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clișee încremenite, cu sens determinat

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

în contextul unei anumite *autorităţi,* în mare măsură utilizate stereotip-dogmatic ca exprimare a unei ideologii (sau simulacru de subsisteme ideologice, economice, tehnologice, politice, culturale etc., care deţin o putere sau o autoritate), imitate, dar şi impuse de puterea politică sau de grupări ori de indivizi cu asemenea veleităţi (chiar dacă, în genere, promotorii sau epigonii sistemului ideologic nu cunosc întotdeauna exact conţinutul semantic), apoi difuzat prin repetare, prin utilizarea frecventă în diverse mijloace de comunicare orală sau scrisă, anihilându-se astfel gândirea maselor receptoare, care pot ajunge să fie supuse unei sugestii obiective: intenţia reală sau cel puţin efectul obţinut sunt de a impune autoritatea, fie prin secretul ori prestigiul codului deţinut, fie prin cunoştinţele tehnocrate, de a se împiedica altă modalitate de gândire şi, în genere, de a se ascunde, de a se masca adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă. De fapt, acest fenomen are cauze foarte complexe şi în instituirea lui intervin factori diverşi care se conjugă, pentru ca rezultatul să fie spălarea creierilor în vederea manipulării grupului social.

Cuvintele limbii de lemn par să se impună prin generalizare spontană, strecurându-se în comunicare şi parazitând limba. Folosirea lor în contexte variate şi cu o frecvenţă foarte mare face ca penetrarea lor în uzul curent să fie facilă. În maniera „calului troian" cuvintele limbii de lemn se strecoară în limbă. Se răspândesc asemenea virusului informatic: introdus prin discursul de moment, virusul se dezvoltă şi colonizează formule clasice, eradicând toate celelalte posibilităţi de formulare diferită. Apare în acest fel un conflict lexical, pentru că ideilor dispersate li se oferă caracter de universalitate. Discursul este unul automat – sensul ideologic ocupând tot spaţiul, fără a mai lăsa loc la interpretări. E clar că ceea ce numim limbă de lemn nu este expresia unei gândiri, e mai degrabă un model oferit vorbitorilor pentru a-i dezvăţa să gândească pentru ei înşişi, permiţându-le să repete formule gata făcute, destinate să producă un efect de indeterminare. Din acest punct de vedere, toată ideologia dogmatică este capabilă să-şi genereze propria limbă de lemn – rigidă şi uniformă, ameninţând să facă să dispară autonomia gândirii, dorinţa de a vorbi şi invenţia verbală care constituie viaţa limbajului.

Limba de lemn devine mult mai periculoasă atunci când invadează literatura, pentru că oferă autoritatea cuvântului scris ca model unic de structurare a discursului, cu atât mai mult cu cât există diferenţe între uzul politic şi cel literar al limbii, literatura politică cerând luarea unei poziţii, plasarea de o parte sau de alta a baricadei.

În acest context, putem spune că lupta pentru puritatea ideilor este aceeaşi cu lupta pentru demnitatea limbajului şi că demagogia, frazeologia găunoasă reprezintă nu doar un moment de nefericită existenţă a cuvintelor, ci şi de manifestare slugarnică faţă de o anumită putere politică. Se poate afirma că limba de lemn este arta de a confecţiona pretexte pentru discursul ideologic. Acest limbaj exprimă, de fapt, o stare, se constituie ca etichetă a inerţiei. Meritul literaturii este acela de a propune, ca răspuns, protestul împotriva clişeelor pe care le subminează din interior.

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)

SIGLE BIBLIOGRAFICE

A. Exegeză la subiect

Avram, *Cuvinte*	= Mioara Avram, *Cuvinte și expresii interzise*, în *Limbă și literatură*, nr. 1, 1990, p. 8.
Dâncu, *Retorica*	= Vasile Sebastian Dâncu, *Retorica argumentării publicitare,* în *Comunicarea simbolică,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
Dumistrăcel, *Jocul*	= Stelian Dumistrăcel, *Jocul periculos cu fetișurile și cu cuvintele fetișizate*, „Cronica", nr. 21, 1990, p. 8.
Dumistrăcel, *Discursul repetat*	= id., *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iași, 2006.
Negrici, *Clișeul*	= Negrici, Eugen, *Clișeul – jocul trist al previzibilității,* în *Expresivitatea involuntară*, Cartea Românească, 1977, p. 136-160.
Negrici, Un peisaj bizar	= id., *Un peisaj bizar: literatura română sub comunism,* în *Literatura română sub comunism*, București, Editura Fundației Pro, 2002, p. 11-18.
Negrici, *Scurt istoric*	= id., *Scurt istoric al propagandei prin poezie,* în *Poezia unei religii politice*, în *Patru decenii de agitație și propagandă*, o antologie a poeziei proletcultiste, prefața de Eugen Negrici, București, Editura Pro, 1995.
Rifaterre, *Producerea textului*	= Michael Rifaterre, *La production du texte,* Seuil (Poétique), Paris, 1979.
Șerban, *Angajarea literară*	= Vasile Șerban, *Angajarea literară* în *Literatură și societate*, București, Editura Eminescu, 1983.
Slama-Cazacu, *Strategeme*	= Tatiana Slama-Cazacu, *Strategeme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom, 2000.
Zafiu, *Diversitate*	= Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității București, 2001.

B. Surse literare

Buzura, *Fețele*	= Augustin Buzura, *Fețele tăcerii,* Editura Minerva, București, 1974.
Buzura, *Orgolii*	= id., *Orgolii,* Cluj, Editura Dacia, 1977.
Preda, *Marele singuratic*	= Marin Preda, *Marele singuratic,* București, Editura Tineretului, 1972.
Preda, *Moromeții II*	= id., *Moromeții*, vol. II, București, E.S.P.L.A., 1967.
Preda, *Ferestre*	= id., *Ferestre întunecate,* București, Editura Tineretului, 1976.
Preda, *Viața*	= id., *Viața ca o pradă*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
Preda, *Cel mai iubit*	= id., *Cel mai iubit dintre pământeni*, București, Editura Cartea Românească,1980.
Sălcudeanu, *Biblioteca*	= Petre Sălcudeanu, *Biblioteca din Alexandria*, București, Editura Cartea Românească, 1970.

BDD-A20624 © 2008 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:39 UTC)